

Verók Attila

Újabb mérföldkő a távolban felsejlő egri egyetemtörténeti monográfia felé

(Ismertetés és kritika Bartók Béla – Makai János – Nagy Andor: Az egyetemi tervektől az egyetemmé válásig. A Líceumhoz kötődő egri oktatás története című könyvéről)

A világban minden nagy múlttal rendelkező felsőoktatási képzőhely vezetője, elkötelezett dolgozói, kutatói – így a magyarok is – törekszenek arra, hogy kitüntetett dátumok környékén egy-egy újabb összefoglalást jelentessenek meg saját intézményük múltjáról. A történetírói mechanizmus évezredek óta változatlan: a megrendelésre vagy önálló elhatározásból tollat ragadó szerző(k) előveszik az elődök munkáit, azok átörökítésre méltónak ítélt részeit átveszik, korszakuk világfelfogásának megfelelően újraértelmezik, ha lehet, újabb ismeretanyaggal bővítik, majd a legutolsó áttekintés óta eltelt időszak történéseit, friss kutatási eredményeit hozzáillesztik a megelőző hagyományhoz. Az újabb mozaikkockák, LEGO-darabok pedig hozzájárulnak az aktuális kor társadalma számára rendelkezésre álló történeti kép teljesebbé tételéhez. Az persze már másik kérdés, hogy ez a kép(zelet) éppolyan viszonylagos, mint a történelem maga. Minden attól függ, ki hogy látja és láttatja saját ismereteit a legkülönbözőbb megfontolások függvényében. Ebből pedig egyenesen következik a „valós” történet felfejtésének lehetetlensége, ami azt eredményezi, hogy egy-egy intézménynek nem története van, hanem egymással interferáló különböző történetei. Az irodalmárok ezt már régóta hangoztatják saját területükre vonatkozóan, én pedig itt ragadom meg az alkalmat, hogy ezt a látásmódot kiterjesszem a történelemtudományra is. Tisztában vagyok vele, hogy ezzel már ebben a diszciplínában sem mondtam újat, viszont Eger változatos története kapcsán talán még nem döngetek nyitott kapukat kijelentéssel. Itt ugyanis ez a tény mintha mindeddig kevésbé tűnt volna nyilvánvalónak, és a különböző történetírói kísérletek láthatólag mindenkor maguknak vindikálnák az „egyetlen”, az „igazi”, a „valódi” jelzőket tevékenységük eredményének jellemző vonásaként. Következésképpen a helytörténet művelésének hepehupás terepén merev, lövészárkokban megcsontosodott hadállások alakultak ki, ahol csekély az esélye az álláspontok közelítésének. A fentebb elmondottak alapján azonban erre nincs is feltétlenül szükség. Ha mindenki elfogadná a párhuzamosan létező és/vagy egymásba játszó történetek lehetőségének elméletét, egyetlen pillanat alatt megoldható lenne az egri helytörténeti gordiuszi csomó problémája. Nincsen te-

hát jó vagy rossz történetírói megközelítés, csupán történetek vannak, amelyek az aktuálisan felhasznált források tükrében vélhetőleg mind megállják a helyüket. A történeteket szinoptikusan szemlélve pedig minden olvasó, érdeklődő létrehozza a saját maga, mindenki másétól különböző újabb történetét (modern terminológiával: history). A kör pedig itt bezárul, hiszen elérkeztünk a legatomibb szintig: az individuális történetértelmezés jelenségéhez.

Hogy miért mondtam el mindezt bevezető gyanánt, hamarosan kiderül. Előtte azonban két dolgot tisztázni érdemes. Először is azt, hogy a felsőoktatási intézmények – hasonlóan bármilyen egyéb társadalmi szerveződéshez (állam, egyház, rend, párt stb.) – tekintélyük és pedigrijük növelése érdekében arra törekszenek, hogy saját történetüket/történeteiket minél régebbi időkbe vezessék vissza, mert ettől az „ódonitástól” a legkülönbébb előnyöket remélik (tudományos kiválóság elismerése, hallgatótoborzó vonzerő, központi tudományszervező szerep stb.). Legyen elég itt csak két meggyőző példát felhoznom. A Pécsi Tudományegyetem a Nagy Lajos király idején megvalósított középkori, rövid ideig működő egyetem alapításától (1367) számítja intézménye múltját, holott jogelőd intézménye, a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem csak 1912-ben jött létre, a tényleges felsőoktatás pedig csak 1921-ben vette kezdetét Pécsen. A lassan még csak hazai fennállásának centenáriumához közeledő intézmény 650 éves évfordulójának megünneplése 2017-ben enyhén szólva is érthetetlen és megmosolyogtató kezdeményezés volt. Még bizarrabb a helyzet az Óbudai Egyetemmel, amely szintén kacérkodik azzal, hogy előzményeit Luxemburgi Zsigmond korában (1395, 1410) találja meg, jóllehet 2000-ben hozták létre három főiskola összevonásával, és csupán 2010-től viselheti az egyetemi címet. 2015-ben tehát az intézmény fennállásának 620. évfordulóját ünnepelni naiv túlzásnak tűnt. A régmúltba visszanyúló gyökerek hangoztatása azonban renomét generál, éppen ezért kiváló marketing-eszköznek számít a mai világban (is).

A fentiekben elmondottakból következően másodsorban azt érdemes tudatosítanunk honfitársainkban, hogy a Trianon utáni Magyarországon mindössze két olyan felsőoktatási intézmény található jelenleg, amely tisztességes, működésbeli megszakításoktól mentes múlttal rendelkezik: az Eötvös Loránd Tudományegyetem (alapítása: 1635, de csak 1777 óta a mai magyar fővárosban) és az Eszterházy Károly Egyetem (alapítása: 1769/1774, azóta folyamatosan Magyarországon). Kettőjük közül pedig kizárólag az egeri intézmény nem vándorolt, hanem kezdettől fogva mai helyén áll – legalábbis ikonikus főépülete, a Líceum. Ha innen nézem, akkor ez ma Magyarország legrégebbi, (szék)helyváltoztatás nélkül működő felsőoktatási képzőhelye. Igaz, már ez a megközelítés is egy változat az intézményhez kapcsolódó lehetséges történetek közül...

Az egeri egyetem története(i) bizonyos szempontból máig párhuzamosan

fut(nak) az egyetemépítő püspök, Eszterházy Károly életművével: mindkettővel többen foglalkoztak már az elmúlt másfél évszázadban, de monografikus szintű összefoglalás sosem született egyikkel kapcsolatban sem. Csak remélni tudjuk, hogy 2025, Eszterházy születésének 300. és 2069/2074, az egyetem fennállásának 300. évfordulója mindkét esetben elhozza a megérdemelt tudományos összegzést. Az egri líceum, főiskola, majd egyetem egy-egy fajta történetének megírásával többen kísérleteztek már. (Itt most nem szólok Eger másik felsőoktatási intézményéről, a 18. század legeleje óta működő Egeri Hittudományi Főiskoláról.) Legelőször Udvardy László *Az egri Érseki Joglíceum története, 1740–1896* (Eger, 1898) című munkája érdemel említést, amely egy kíváncsi tanár sajátos élmény- és olvasónaplója. Ezt követte az egri felsőoktatás nagy korszakának a bemutatása Benkóczy Emil *Pyrker első magyar nyelvű tanítóképzője* (Eger, 1928, ²2013) című könyvében. Majd egy szűkebb korszakra fókuszáló írás jelent meg Soós Imre toliból (*Az egri egyetem felállításának terve, 1754–1777*. Eger, 1967).

Az 1949-ben Debrecenből Egerbe települt tanárképző intézet jubileumi évfordulói alkalmából folyamatosan jelentek meg rövidebb-hosszabb, többnyire nem önállóan kiadott összefoglalások jobbára a Líceumban folyó oktatás történetének ismertetésével. Az előző évezred végén Nagy József szerkesztésében látott napvilágot az *50 éves a tanárképzés Egerben* (Eger, 1998) című kötet, amely a második világháború utáni korszak eseményeit tárgyalja. Ugyancsak Nagy József volt a szerkesztője a *225 éves az oktatás az egri Líceumban* (Eger, 2000) című tanulmánygyűjteménynek. Bodosi Béla felsőoktatási jegyzetnek szánt könyve, *Az egri líceumi iskolák* (Eger, 2009) tananyag szintjén kínált bevezetést az intézmény történetébe. Egészen más nézőpontból és tematika alapján születtek meg Kiss Péter egri helytörténész „egyetemtörténeti” kötetei (*Az Egri Főegyházmegyei Könyvtártól a Líceumig*. Eger, 2011; *Az egri érseki Líceum történetéből*. Eger, 2016; továbbá részben *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár az ezredfordulóig*. Eger, 2019). A Líceum teljes építészeti megújulását hozó és egy meghatározó intézményvezetői korszak lezárását szimbolizálta a Petercsák Tivadar szerkesztésében napvilágot látott *Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013* (Eger, 2013) címet viselő monumentális áttekintés. Ennek tudománynépszerűsítő, a nagyközönségnek szánt változata Nagy Andor szerkesztésében készült el (*Eszterházy egyeteme. Az egri Líceum képes albuma*. Eger, 2017), melynek angol nyelvű kiadása (*The university of Eszterházy. The picture album of the Lyceum of Eger*. Eger, 2019) is napvilágot látott néhány hónappal ezelőtt. Közben 2016 óta folyamatosan jelennek meg a *Líceumi szellemiség* ismeretterjesztő sorozat füzetei (Eger, 2016–), amelyek az Eszterházy alapította felsőoktatási intézmény történetének egy-egy érdekes momentumát érthető nyelven, képekkel illusztrálva népszerűsítik széles körben. A felsorolt, kivétel nélkül önálló kötetben testet öltő egyetem- és

oktatástörténeti áttekintések mellett természetesen számtalan olyan tanulmány is megjelent már a monarchia kora óta, amelyek rövidebb időszakokat állítottak reflektorfénybe. Szerzőiket nem is kíséreltem meg számba venni, annyian vannak. Mindannyiukat elismerés és tisztelet illeti áldozatos munkájukért.

Ahogy az a fentebbi felsorolásból is kitűnik, az utóbbi néhány évtizedben, de különösen az elmúlt húsz évben jócskán megszorodtak az intézményben dolgozó, ahhoz kötődő vagy éppen azzal semmilyen kapcsolatban nem álló szerzők vizsgálódásai nyomán keletkezett összefoglalások. Nemcsak számszerű azonban ez a növekedés, hanem tematikai gazdagodást is jelent egyúttal. Ami a viszonyítási és kutatási szempontok változatosságával is jár. Nem is beszélve a vélemények, az interpretációs lehetőségek eltérő voltáról. Az egri egyetem- és oktatástörténeti munkák tehát mára tarka kavalkádót alkotnak a maguk műfaji sokszínűségével és kutatási módszereikkel egyetemben. Ez a tény volt az oka írásom elején tett kijelentéseimnek, melyek értelmében ismételtlen megerősítem, hogy a jelenleg Eszterházy Károly Egyetem néven működő egri felsőoktatási intézmény történetének átfogó, az imént röviden ismertetett, nemegyszer széttartó szempontú történeteit a közeljövőben érdemes lenne monografikus szintű történetegyüttessé, historiagyűjteménnyé olvasztani. Nagy hiátus mutatkozik ugyanis ezen a területen. Az oktatás története(i) viszonylag jól fel van(nak) már dolgozva, persze egy szisztematikus, kutató ellenőrzést itt sem ártana még egyszer elvégezni. Ebben nagy segítséget nyújthat az a hamarosan megjelenő adattár, amely a Líceum egykori hallgatóinak névsorát és egyéb prozopográfiai adatait fogja tartalmazni a kezdetektől egészen a 19. század közepéig. Az oktatástörténeti paletta ezzel még teljesebbé válik majd. Ahol különösen sok még a tennivaló, az a gazdaság- és társadalom-, valamint a tudománytörténet. Ezekben a területeken még nagy adósságai vannak a kutatásnak. Egy időszerű – hiszen a történelem mindig aktuálisan változó érdekek és nézőpontok sajátos keveréke – monográfia csak a nevezett térrétegek alapos feltárása után állítható össze, amelyben egymás mellé illeszthetők lennének a különböző történetek. Erre azonban még egy ideig biztosan várunk kell.

Most pedig nézzük meg részletesebben a leginkább feldolgozott történetitortaszelet, azaz az oktatástörténeti tablók újabb eredményét. A jelen tanulmány alcímében megadott háromszerzős munka 2019 karácsonyára jelent meg, apropója pedig egy újabb vezetői mandátum lejárta, illetve a 2016-ban bekövetkezett intézményi státuszváltásról (főiskolából egyetem) való első komolyabb, tudománynépszerűsítő jellegű megemlékezés volt. A képekkel gazdagon illusztrált, igényes megjelenésű kötet szövegét az Eszterházy Károly Egyetem három történész oktatója írta. Az érseki, majd a rektori köszöntőt követően egy előszót olvashatunk Pap József, az egyetem Történelemtudományi Intézetének igazgatója gondolataival. Az *Egyetemalapítási törekvések a barokk Egerben (1700–1828)* címet viselő

első fejezetet Nagy Andor jegyzi. A kora újkor kutatásával foglalkozó fiatal szerző által írt három fejezet a Líceum építése előtti időket (1700–1761), az egyetemi gondolat virágkorát (1762–1777) és az egri felsőoktatás fennmaradásáért vívott küzdelmes időszak (1778–1828) eseményeit tárgyalja. Ezekből az olvasó plasztikus képet kap arról, hogy a 18. században még uralkodó középkori egyetemi modell egyes pillérei, a fakultások (karok) előszervezetei miként jöttek létre szépen sorjában Egerben kezdve a teológiai és a bölcséleti, majd folytatva a jogi és végül az orvosi képzés felsőoktatási szintű kiteljesedésével. A könyvben olvasható bemutatás során a bölcséleti képzés etnogenzisének és kiformalódásának folyamata meglehetősen elmosódottá vált a másik három terület tényszerű és faktografikus ismertetése mellett. Az egymást követő egri püspökök szerinti korszakolás kronológiai szempontból kényelmes (és a szakirodalomban bevett) megoldás, viszont az esetlegesen az egyes fakultások iránt érdeklődő olvasók számára körülményessé teszi a különböző diszciplínák egri alakulástörténetének konzekvens, jelentős időtávokon átívelő követését. A mintegy 130 év történéseit átfogó rész nem tartalmaz új kutatási eredményeket a szerző részéről, igaz, a szöveg megírásának nem is ez volt a célja. A már rendelkezésre álló szakirodalmi előképekből alkotja meg saját történetét a nevezett korszakról. Mivel a korábbi kutatás méltatlanul elhanyagolta az Eszterházy püspök halála és a Pyrker érsek egri kinevezése között eltelt mintegy harminc év oktatástörténetének részletes feltárását, így a jelen könyvnek ez a fejezete sem ad releváns ismereteket erről a korszakról. Viszont a szerző ezt elegáns módon könyv- és nyomdászattörténeti betéttel hidalja át, így kendőzve el a szembeötlő kutatástörténeti hiátust – üde színfolttal gazdagítva az eddig megszokott szakirodalmi sémákat.

A kötet második nagyobb blokkját (*Az egri érseki Líceum iskolái 1828–1948 között*) a tapasztalt egri történész és tanár, Bartók Béla állította össze, akitől nem idegen a Líceumhoz kötődő 19–20. századi iskolatörténet vizsgálata. A fentebb már említett 2013-as *Domus Universitatis* kötetben ugyanis írt már hasonló tematikájú fejezeteket. Ebben a munkában ezeknek a summázatát mondja újra, illetve tekinti át, és értelmezi egyéb szerzők kapcsolódó írásait. Az általa összeállított és többnyire korábbi szakirodalmi megállapításokon nyugvó pillért négy fejezetre osztja. Először az egri papképzésről, utána a jogászképzésről, majd a tanítóképzésről közöl fontos tudnivalókat, végül a Líceumban egykor működött további oktatási intézményeket veszi górcső alá. Ez a rész – az előző pillérrel ellentétben – szélesebb kontextusban tárgyalja a választott témakört. Országos folyamatokba ágyazva mutatja be az Egerben is azonosítható folyamatokat, és sokszor nem is részletezi a helyi sajátosságokat, csupán jelzi azokat. Az egri Líceum oktatástörténetének polgári, majd nemzeti korszakán, végül a nagy világgégekhez kötődő históriáján vezeti végig az olvasót. Az egyes alfejezetekben dominánsan kidombor-

rodik a szerző saját érdeklődési területe: a háborúkkal összefüggésben álló iskola-történeti eseményeket és a különféle mozgalmakat, szerveződések (olvasókörök, cserkészlet, önképzőkörök stb.) organikusán építi be áttekintésébe. Megírja tehát saját történetét, amelyet a kommunista hatalomátvétellel zár (1944–48), amikor a Líceumban véget ért a közel két évszázada töretlenül zajló hagyományos oktatási tevékenység.

A kötet utolsó pillére (*A pedagógiai főiskolától az egyetemig, 1948–2016*) pedig itt veszi fel a fonalat. Ezt a részt a könyv alkotógárdája közül a legrutinosebb, legbölcsebb korban lévő szerző és tanár, Makai János készítette. Neki volt a legnehezebb dolga, hiszen az 1948 és 2016 közötti történéseket eddig kevesen és óvatosan, de mindenképpen csak sporadikusan tárgyalták. A szerzőnek tehát a résztvevői, szemtanúi beszámolók összegyűjtése mellett alapos könyvtári, levéltári és irattári kutatásokat kellett folytatnia saját része komplex megírásához, miközben nagy körültekintéssel kellett eljárnia, nehogy olyat vessen papírra, ami a még élő szereplők személyiségi jogait sértené. A kényes helyzetből salamoni döntéssel úgy szabadult ki, hogy szövegét kizárólag forrásokkal alátámasztható tények közlésére és nagyon mértéktartó, sokszor a középkori annalesek (évkönyvek) lakonikus tömörségű megjegyzéseire emlékeztető megállapításokra alapozta. A kötet utolsó nagyobb tematikus egységét öt kisebb fejezetre osztotta: az 1948 és 1964 közötti átmeneti évekre, az 1964 és 1989 közötti nyugalmi időszakra, az 1989 és 2001 közötti bizonytalan hosszú évtizedre, a 2001 és 2013 közötti változásokban gazdag korszakra, valamint a 2013 és 2016 közötti néhány évre, amikor az intézmény már az egyetemi státusz küszöbén állt. A korszakon végigvonuló, folyamatosan változó felsőoktatási rendelkezések kusza rendszerének, illetve azok egri megvalósulásának világos és jól követhető bemutatása mellett értesülünk az Eszterházy óta konstans egri jelenségként azonosítható újabb és újabb egyetemalapítási próbálkozásokról is, amelyek végül 2016. július 1-jével egy kormányhatározat formájában teljessétek ki. Ettől a naptól kezdve ugyanis Eger – mintegy 250 évnyi aktív kísérletezést követően – egyetemvárossá vált. Az univerzitás pedig többcentrumú intézménnyé bővült Sárospatak (már 2013-tól), Gyöngyös és Jászberény központokkal. A könyv utolsó részének különlegességét a fényképek mellett alkalmazott, fiatal alkotó, Mező Anikó tehetségét dicsérő modern, minimalista rajzok kontrasztos hatása is emeli, ami nagyon jól korrelál a letisztult szöveggel.

A mind külsőségeiben, mind tartalmát illetően elegáns kivitelezésű kötet érdemei mellett megemlítek néhány olyan makulát, apróbb szeplőt is, amelyek kiküszöbölésével a képes album esztétikája fokozhatóbb lett volna. A szövegben itt-ott feltűnő elgépelések, helyesírási anomáliák, helytelen elválasztások és szerkesztésműhibák (az első és a harmadik pillér fejezeteiben az idézetek után például mindig szerepelnek a pontos forráshelyek, míg a második pillérben ezek

elmaradnak, ugyanez a helyzet az egyetemmé válást sürgető kísérletek szisztematikusan bemutatásával, a nem egységesített intézménynevek, a személynevek után feltüntetett életrajzi sarokszámok rapszodikus változásai, a bibliográfiában több esetben is duplikált tételek stb.) nem vonnak le semmit a kötet nagyszerűségéből, csupán az éles szemű olvasó szépezzékét fátyolozhatják be egy-egy pillanatra. A röviden érintett pongyolaságok mellett az esetleges következő kiadáshoz még annyi javaslatot fűzök hozzá, hogy a szembántó internetes címeket tartalmazó képaláírások szembeötlő megjelenítése helyett a kevésbé hivalkodó képjegyzék alkalmazását tartanám áthidaló megoldásnak a kötet végén.

A népszerűsítő kötet összességében átfogó képet ad háromszáznál is több év egri felsőoktatás-történetéről. Közérthető formában mutatja be az egymást követő korszakok változó szellemiségét és új oktatási modelljeit. Teszi pedig mindezt három generációt képviselő szerző különféle megközelítései, látásmódja alapján, három történetmesélési regiszterben. Mindezzel pedig – dióhéjban – mintát szolgáltat egy távolban körvonalazódó, modern felfogású, individuális értelmezés átélését (is) lehetővé tevő, egri egyetemtörténeti – vagy legalábbis felsőoktatástörténeti – monográfia számára. Egy olyan monográfia számára, amely Magyarország legrégebbi, változatlan helyen, alapítása óta megszakítás nélkül működő felsőoktatási intézményének történetét/történeteit mondja el. A kötetet őszinte meggyőződéssel ajánlom minden érdeklődő olvasó figyelmébe.

(Líceum Kiadó, Eger, 2019)

Baán Tibor

Azonosulás

Pozsgai Györgyi: A folyó színei

Pozsgai Györgyi költő, esszéista tizedik könyve, hatodik verskötete: *A folyó színei* egy küzdelmes, nehéz életszakaszt zár le. Ezt részben jelzi az a körülmény, hogy a költő nyolcévnyi hallgatás után szólal meg. Ezen a tényen sokat enyhít, hogy közben is írt, nemcsak verseket, hanem érzékeny esszéket, egy esszékötetet (*Jelek az ihlet horizontján – Itália kincsei, Hungarovox Kiadó, 2017*), melyben olaszországi úti élményei köszönnek vissza, amelyek aztán verstémaként is megjelennek. A személyiség figyelme – ahogy Pozsgai Györgyi fogalmaz a kötet fülszövegében – „beleömlik abba a folyóba, amelynek áradása inspirációt sugall”... amelyben a tárgy, a lélek és a szellem” találkozik. Ezek a találkozások azért emlékezetesek, mert a verbálisan ábrázolt valóság mögött (fölött) minduntalan megjelenik a Maslow-féle modellben „öntranszcendenciának” nevezett irányulás. Egy olyanfajta viszonyítási pont, amelyhez képest elhelyezhetővé válik a költő versvilága.

A kötet ciklusai (*Halványodó szárnyalás, Balatoni kijózanodás, Emlékek csontfalai, Meditatív, Utak*) téveszthetetlenül kijelölik a zarándok útját, aki leveti díszzeit, illúzióit. Már az előző kötet címe az *Aphrodité, távolodóban* (Hungarovox, 2019) is utalt a nézőpont megváltozására. Így arra, hogy az ideákat felérző idill immár nem magától értetődő. Valójában küzdeni kell érte. Mindennek kifejezése a színekkel elmondott, eltáncolt közérzet. A szárnyalás a visszavonhatatlan távolodás által lesz „halványodó”, ezért jelennek meg a fehér és a kék mellett a sötétebb színek.

A Hangok *ébredésében* így: „Hozzám érnek/újra a hangok;/ ágakon madarak nyílnak -/ balladák/ homály-dalnokai./ Feketén sóhajtó/ álmok röppennek/ az égre.” A szinesztézia törvényei szerint a hang szín, a szín hang, minden a költészet orfikus varázslatának megfelelően változik, folyamatos átalakulásban, metamorfózisban van. A színek, habár a lírai én hangulatát, belső természetét fejezik ki, ugyanakkor ez pontosan megfelel a nagyobb természetben található jelképiségnek. Az ént a világgal összekapcsoló törvényeknek. Ám a harmónia egyre törekenyebb.

A korábbi idill ezen a színskálán egyre gyakrabban csap át a tragikum irányába. Az *Elégett álmok* című versben így: „Kuporgó bokrokat / dajkálnak a lámpák,/ fellobbannak a/ hallgatag csillagok -/ meteorhullás a szívbe./ Főnix- álmaink/ izzanak az éjben,/ szemünk fénye/ kiégett mező.” A teljes terjedelmében idézett vers jelzi, hogy Pozsgai Györgyi versvilága az évek során úgy alakult át, hogy szí-

kárabb és pontosabb lett. Egy olyan kisformát alakított ki, amelyet a dal költői rehabilitálásaként kell értékelni. A megújítás – jellemző módon – az érzelme-ként átélt sorsot ábrázolja. Valami olyasmit, amely fölött eljárt az idő? Vagy épp fordítva, egyre aktuálisabb. Az történt ugyanis, hogy az „érzelmi hatástalanítás” divatja oly mértékben vált általánossá, hogy a dalforma körül megfagyott a levegő. Az ironikus nézőpont és világlátás már nem tud és nem akar csodálkozni. Ám a dalformának a csoda az egyik éltetője. Manapság épp ez a tulajdonsága az, amely különösen korunk női lírájában, mégha megváltozott formában is, egyre nyilvánvalóbban jelentkezik.

Hogy mire alkalmas, mire tette alkalmassá Pozsgai Györgyi ezt az érzéseket vizuálisan megjelenítő kisformát az említettekén túl? Többek közt utazási élményeinek a megörökítésére. A mediterrán tájban felismert szépség és derű megénekelésére: „Ég és tenger ölelkezik, / olyan messzire lát a szív. / Barlangos mélység / színei cikáznak;/ azúr, smaragd,/ türkiz és fehér...” (*Capri ég és föld között*). Az utazás képei – érezzük – nem fikcióból táplálkoznak. Az átélő, a figyelő én minden érzékszervét mozgósítja a látvány. Így aztán a versén saját csodájává válik az örök város, Róma, megérinti Botticelli Primavérája, elandalítja a Sorrentói est, az ékszerdoboz Firenze látványa. Nem sorolom. Ezekben az alkotásokban az antikvitás lélegzetét érezzük. Azt a veszélyeztetett örökséget, amelyben él a múlt. Európa szellemisége. Él, ameddig éltetjük.

Él, amíg az érzelmi analfabétizmus (ne tagadjuk le) egyszerűcsak átlép saját múltján. A *Jelenés* című versben a „csillagok haláltánca” utal a szépség törekenységére, hogy kultúra nem létezik befogadók nélkül, hiszen a művészet azonosulás, kilépés határolt énünkből. Kilépés a magasabb rendűbe. A költő aggodalmára aligha lehet legyinteni. Pontosan tudja ugyanis, hogy „Egymásra épülő világokat/ hordoznak a kövek” (*Itt és túl*), hogy „alakká formálódik az istenség” (*Primavera*), hogy „... földön égen ideák cikáznak./ Mozdulataikban remeg a világ./ Összeköti őket egy láthatatlan lánc.” (*Raffaello sírjánál*). Ez a bizonyos korokon átívelő lánc az, amely összeköti múltunkat a jelennel. Csak el ne szakadjon a folytonosság.

Pozsgai Györgyi legújabb verskötete visszafelé is láthatóvá teszi azt az utat, amit bejárt, hogy közelebb kerüljön önmagához, és önmagán keresztül a létezés nagy és egyetemes titkaihoz. Azokhoz az örök értékekhez, melyeknek centrumában a szép, az igaz és a jó isteni hármassága található.

(*Hungarovox Kiadó, Budapest, 2019*)

Jahoda Sándor

A kvantumfizika-tanár versei

Lipcsei Márta: Időkristályok, Válogatott versek 2002–2015

Lipcsei Márta új verseskötettel állt elő. Mi több, válogatott versekkel. Az 1943-as születésű, nagyváradi költőnő *Időkristályok* című, szép kiállítású, keményborítós könyvét a Hungarovox Kiadó jelentette meg, a tavalyi esztendőben.

Reálvégzettségű tanár – bölcsészműveltségű költő. Érdekes és értékes szimbiózisban, békés egymás mellett élésben, sőt barátságban él e két, látszólag ellentétes irányultság, Lipcsei Mártában. Mondhatni a tudós és a művész találkozott össze benne.

Mint írja: „Vallom, hogy szeretni lehet az atomokat” (70). Meg azt is, hogy: „víg fotonok lüktetnek tűz vagyok/ a gondolaterő a legnagyobb” (14).

Ezzel a költészettel foglalkozni (és akár vitatkozni) lehet – sőt kell. Feltűnően sok a zenei párhuzam ebben a lírában. Néhol az lehet az érzésünk, mintha a költő *fűgát* akarna írni – tisztán nyelvi anyaggal: vagyis szavakkal. Ez főképp a kötet első részében igaz. Sorokat variál, ide-oda tesz, ismétél – mintha a vers szerkesztése zenei szerkesztés, *zenei kompozíció* lenne. Szóval a Rend nyilvánul itt meg, bár, nem feltétlenül a rímrend: a rímképlet vagy a rímszépség.

Némely versében előfordulnak az Adyra (is) jellemző sorisméltéses strófák. Ez pedig ritmikai, mondhatni ráolvasásszerű, lüktető élményt nyújt az olvasónak; és persze könnyebben rögzülnek is – elsősorban a tudat alá, hogy ott dolgozzanak tovább... Néhol meg felsorol néhány szót, mintegy gyöngyfűzés gyanánt, amelyek ugyan *összefüggenek*, de mégis látszólag lazán kapcsolódnak egymáshoz, egy-egy sorban. Például itt: „töprengés szárnyak szivárvány lepke”(15).

Egyáltalán: elmondható, hogy Lipcsei Márta formailag változatos műveket alkot. A kötetben szinte mindenféle vers előfordul. Kísérletező, teremtő, felfedező alkat. És verseiben előbukkan az is, ami mindenkinek feloldása: *A manapság már eléggé kompromittálódott szó: a humor* – ahogy Karinthy Frigyes fogalmazott, száz éve... Szóval, ahogy szokták mondani: színes a palettája. Olyannyira, hogy: „színezi a lét az új rendet” (28); vagy, íme, egy kis remény-színes varázslat: „lelkem sötét foltjára életleplemet rádobom” (49).

Mágikus költészet ez, a javából; mágikus, mint a kvantumfizika, a kvantumelmélet. Igen, olyan ez is, mint a versek ügye: mindenki tanulta őket, de ha beszélnek is róla – többnyire közhelyeket –, ettől függetlenül, nemigen olvassák őket. Bonyolult, nehéz, oda kell figyelni rá... Éppúgy, mint a kvantumelmélet: mindenki hallott vagy esetleg olvasott róla ezt-azt, ám, amit leszűrnek, és ne adj’ isten, el-

mondanak róla – többnyire ismét csak közhelyeket –, de nemigen érdeklik őket... Bonyolult, nehéz, oda kell figyelni rá...

Eszembe jut az, amikor a tévében láttam egy fiatal sportolót nyilatkozni, akitől megkérdezték, mit csinál, mivel tölti a szabadidejét. Azt válaszolta teljes komolysággal: *Szabad időmben verseket olvasok, mert – azok rövidek.*

Nos, itt, a végére, mit is lehetne mondani még Lipcsei Márta költészetéről? Annyit mindenesetre, amennyit Kődöböcz Gábor írt meg szépen a kötet előszavában: „(...) élménybeli gazdagságával, alaki-formai változatosságával és műfaji, hangnembeli sokszínűségével lepi meg az olvasót” (5).

A meglepetés – ha pozitív – kiváltképp jó dolog. Akik már ismerték Lipcsei Márta műveit, azok talán kevésbé lepődnek meg, de azon biztos, hogy ritka csinos könyv az *Időkristályok*. A kristályok, ugye, eleve szép dolgok.

Ez is az. Különleges. Merész. Új. És – akár – időtlen időnkig lehet szemlélni. És nem mellékesen; kézbe venni, olvasni.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2019)

